

Az utolsó berendezett térben a költő akadémiai dolgozószobája, pontosabban annak imitációja, egy eredeti környezetéből kiragadott – közben megrongálódott és több elemét nélkülöző – enteriőr látható, ami elrendezésének részleteiben (például Arany félig elszívott pipájának kiállításával) a „minden úgy van, ahogyan akkor volt” (184.) illúzióját kelti. Mégis úgy tűnik, mintha egy lakás különböző helyiségeinek tárgyait zsúfolták volna be egyetlen térbe. És valóban, ez a szoba egy pályáiv végét és nem az akadémiai pályát illusztrálja, a zsúfoltság illúziója pedig bizonyos tekintetben alátámasztja mindezt. Nyugálománya vonulása után ugyanis Aranyék a hatszobás, kényelmes lakásnak csupán egy részét, három szobát tarthattak meg, ebben a térben kellett mindennek elférnie. Arany életének végpontjából a kiállítás kivezeti a látogatót a kilátóval rendelkező utolsó emeletre, visszaugorva a kiindulóponttra, a szülővárosra, amelynek hagyományait és múltját – benne a költővel – megismerhette a látogató. A könyv a kiállítás címében is feltett kérdéshez és Arany azonos című verséhez tér vissza. Vaderna az Arany-életmű értelmezésének egyik hiányosságát

pótolja azzal, hogy a sokak által idézett, de önálló elemzést eddig nem kapott vers értelmezésének hagyományait és különböző olvasatait szétszálazza, és feltárja a vers keletkezésének kontextusát, a kortársakkal és az új nemzedékkel folytatott vitáját, a modernítésra adott válaszát.

Vaderna Gábor könyve és a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum új állandó kiállítása méltán fogja egybe, reprezentálja és egészíti ki az elmúlt évek Arany-kutatásainak eredményeit. A társadalomtudományok és a muzeológia korszerű irányzatait követve létrehozta egy friss szemléletű, a helyi hagyományra erőteljesen építő és a költő hagyatékát új megvilágításba helyező kiállítást. A könyv – amely a Reciti Kiadó új, értelmiségi pályaképek bemutatását, újrértelmezését kitűző VITÆ sorozatának első kötete – emellett, hogy a kiállítás módszertanába és rendezésének részleteibe is betekintés nyújt, gazdag dokumentációval ellátva szálazza szét ezen hagyományok rétegeit, és érzékelteti összetettségüket, egymásra való hatásukat.

Szabó-Reznek Eszter

„ha egyik Nemzetnek nyelve ott vagyon, az másiké is legyen ott” (SzT.¹)

Péntek János–Benő Attila: A magyar nyelv Romániában (Erdélyben). Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, Kvár – Bp. 2020. 473 old..

A Magyar Tudós Társaság megalapításával a magyar köznyelvi norma egységesítési törekvései intézményes keretet kaptak. Ezen törekvések viszont a trianoni békediktátum eredményeként szertefoszlottak, a magyar anyanyelvű beszélők nagy hányada kisebbségi helyzetbe került – teljesen elszigetelve az anyaországtól –, anyanyelvük pedig jogi státuszát illetően kisebbségi nyelv lett. A '89-es fordulatot követően, a kilencvenes években megfogalmazódott az az igény, hogy tudományos felmérés készüljön az utódállamokban

használt magyar nyelv állapotáról. E nagyszabású projekt irányítója Kontra Miklós volt. A projekt fő célja a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyarok által beszélt nyelvváltozatok megismerése és leírása volt, nem azért, hogy ezzel görbe tükröt tartsanak a nyelvhasználók elé, hanem azért, hogy ezzel növeljék a kisebbségben élő magyarok nyelvi otthonosságát, és csökkentsék az anyanyelvhasználatukkal kapcsolatos bizonytalanságaikat.

A sorozat (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén) kötetei megjelenési sorrendben a következők: *A magyar nyelv Ukrajnában* (Kárpátalja) (1998), *A magyar nyelv Jugoszláviában* (Vajdaságban)

¹Az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* „magyar” szócikkeiből.

Zsemlyei Borbála (1977 – nyelvész, PhD, egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, zsemlyei@yahoo.com

(1999), *A magyar nyelv Szlovákiában* (2000), *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában* (2012), *A magyar nyelv Horvátországban* (2016).

Péntek János és Benő Attila monográfiája az (erdélyi) magyar nyelvről több szempontból is sajátos darabja a fenti sorozatnak. Elsősorban sokkal később jelent meg, mint a többi kötet, ami azért teszi mássá, mert nem egy vászonra merevített nyelvvállapotot mutat be, hanem a használatban, mozgásban, változásban lévő élő nyelvet, így itt nem annyira egy szinkrón metszetet kap az olvasó, mint inkább egy természetes, a maga dinamikájában létező változásokról szóló helyzetjelentést. A szerzők ugyanis a sorozat alapját képező 1995–96-os terepkutatások eredményein túl felhasználták egy 2009-es szociológiai kutatás eredményeit is, amelyet egy kb. 4000 fős reprezentatív mintán végeztek. Más ez a kötet abból a szempontból is, hogy a sorozat címétől elrugaszkodva a 21. század nagyjából első két évtizedének fejleményeit is tárgyalja. Harmadrészt az erdélyi magyar nyelvközösség az egyik legnagyobb nyelvi és etnikai kisebbség Európában, és ezt a közösséget nem is lehet homogén egységként kezelni, hiszen előre megjósolható, hogy a tömbben élők nyelvváltozata lényegesen eltérő képet mutat például a szórványközösségekben élők nyelvhasználatától.

Annak érdekében, hogy minél precízebb és aprólékosabb elemzését nyújtsák ennek a bonyolult, komplex nyelvközösségnek, a szerzők számba vesznek minden olyan változót, amely elkerülhetetlen a nyelvi helyzet megértésében és értelmezésében. Ennek fényében a kötet fejezetei (Népek és nyelvek Erdély múltjában, A magyar nyelvközösség néhány jellemzője a 21. század 2. évtizedében, Nyelvváltozatok és regiszterek, Politika, Nyelvhaználati szinterek, Kétnyelvűség a romániai magyar nyelvközösségben, Az érintkező nyelvek kontaktusnyelvszeti kérdései) szerves egységet alkotnak.

Az első fejezetben a szerzők Erdély történelmi múltját mutatják be, amely elengedhetetlen, hiszen csak ennek ismeretében értelmezhető az a sokszínű nyelvi térkép, amely erre a régióra jellemző: székelyek, szászok, magyarok, románok, zsidók, svábok, cigányok éltek-élnek egymás mellett több századon keresztül. A többé-kevésbé békés együttélés századainak a világháborúk véget vetettek, a homogenizáló nemzeti

ideológiák következtében – a románt kivéve – minden Erdélyben beszélt nyelv helyzete kedvezőtlené vált, és ez 1990 után sem változott.

A nyelvi és kulturális sokszínűség kontextusában Erdély magyarsága hasonló heterogenitást mutat. A könyv 2. fejezete, A magyar nyelvközösség néhány jellemzője a 21. század 2. évtizedében ezt a heterogenitást járja körül a 2002-es és 2011-es romániai népszámlálás adatai, valamint egyéb szociológiai és nyelvészeti kutatások alapján. E kutatások azt mutatják, hogy az erdélyi magyarok azonosság-tudatában „nem az állampolgárságnak, hanem a nyelvnek, a szimbolikusan fölértékelődő anyanyelvnek van meghatározó szerepe. Ehhez társul a többségiektől eltérő (nem ortodox) vallás, hagyományként a különállás történelmi tudata, a kultúra sajátosságai és több más identitás-elem. Ez egy jellegzetesen védekező, önigazoló, adott helyzetben rejtőzködő identitás, amely a nyelvi alárendeltség, a veszélyeztetettség következménye.” (71.)

A magyar nyelvterület egészének vonatkozásában Erdélynek sajátos státusza van, hiszen a tíz magyar nyelvjárási régió közül három teljes egészében Románia területére esik, mégpedig a moldvai, a székely és a mezőségi. De vannak olyan nyelvjárási régiók is, amelyek átnyúlnak az országhatáron, mint például az északkeleti vagy a Tisza–Körös-vidéki nyelvjárási régió. Ezt a heterogén nyelvjárási képet egészítik ki a nyelv- és nyelvjárásszigetek (ez utóbbiak jelentős része a nyelvterület peremén helyezkedik el, például Oltszakadát, Sztrigyszentyörgy, Végvár stb.), valamint a szórványrégiók. A regionális köznyelv pedig összefogja ezt a viszonylag nagy kiterjedésű nyelvterületet, ezt használja a legtöbb erdélyi város magyar nyelvű beszélője. Ez nem csupán a helyi nyelvjárási változat, hanem a kétnyelvű környezet lenyomatai is fellelhetők benne. A szerzők azzal teszik teljessé ezt a fejezetet, hogy a területi nyelvváltozatokon túl a szociolektusok helyzetét is bemutatják: részletes képet kap az olvasó a szaknyelvek alakulásáról, röviden pedig a szépirodalom nyelvéről is szólnak, kiemelve Sántha Attila költői attitűdjét, amely azért számít kurióznak, mert a székely nyelvjárás izességét megvédi a szintelen köznyelvvél szemben.

A negyedik fejezet az erdélyi magyar nyelvhasználat politikai hátterével, kontextusával foglalkozik kezdve az állam kisebbségpolitikájával, valamint a domináns nyelvi ideológiákkal, továbbá ezek jogi kodifikációjával. E fejezet különösen érdekes és értékes része a romániai kisebbségi oktatás részletes bemutatása. Kiderül, hogy a legutóbbi, 2011-es Oktatási törvény sem számolta fel teljesen a korábbi korlátozó és diszkriminatív elemeket, és annak ellenére, hogy az európai normáknak meg kíván felelni, nem tud megszabadulni a nemzetállami ideológiáktól. A törvény a kisebbségek számára is az államnnyelvet tekinti kiindulópontnak, amiből többek között az is következik, hogy sok magyar szülő a magyar nyelv- és irodalomórát plusz tehernek tekinti, így inkább román iskolákba íratják gyermekeiket (kiegészítve azzal az érveléssel, hogy román tannyelvű intézmény elvégzése biztosítja a jövőbeli boldogulást számukra). Jogosan felvetődik azonban a kérdés, hogy mi okozza olyan településeken a magyar oktatás leépülését, ahol viszonylag magas a magyar lakosság aránya, és a szülőknél sem merülne fel a román tannyelvű intézmények választása. A szerzők szerint ennek az oka az, hogy „a központi, városi iskolák saját környezetükön túlterjeszkedve, a legjobbakat szegregálva elszívják a külvárosi és falusi iskolák gyermekeit” (137.). Ez a fajta leépülés az oktatás minden szintjén megfigyelhető, hiszen – bár az Oktatási törvény lehetővé tenné magyar karok létrehozását olyan felsőoktatási intézményekben, ahol arra reális igény mutatkozik – például a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem szenátusa az angol nyelvű képzést önálló karrá szervezte, a magyar oktatásra vonatkozó hasonló önállósítást viszont elutasítja. Ugyanezen fejezet keretei között ismertetik a szerzők a kulturális és egyházi élet kisebbségpolitikai vonatkozásait. Külön kitérnek a nemzeti kisebbségek jogállásának, valamint a nyelvek státuszának bemutatására. Ennek értelmében a magyar nyelv „korlátozott funkciójú kisebbségi nyelv” (166.) Romániában. Az anyanyelv használata elsősorban „a privát szférában, a társadalmi közlések alsó, informális szintjén (családban, kisközösségekben, helyi közösségekben), a közélet etnikai jellegű intézményeiben és rendezvényein, valamint a hitéletben” (168.) jellemző.

A nyelvhasználati szinterek részletes bemutatására az 5. fejezetben kerül sor, amelyben a szerzők nem szorítkoznak pusztán az állapot felvázolására, hanem a problémák feltérképezésére is vállalkoznak. És ez – bár konkrétan a tankönyvek helyzetére vonatkozik – jellemző, mondhatnánk szimptomatikus mindenre, ami Erdélyben folyik. „Az üzleti érdek és egy-egy tankönyv közvetlen politikai eredményként való felmutatása, a pénz és a politika szorította háttérbe az oktatás érdekeit, a szakmai követelményeket és kompetenciákat, teljesen összemosta a tankönyvekkel kapcsolatos hatósági oktatáspolitikai feladatokat a piaci, vállalkozói érdekeltségekkel.” (194.)

Az utolsó két fejezet az erdélyi magyar beszélők közösség nyelvi sajátosságait mutatja be. Mivel a két- és többnyelvű környezetben a nyelvek értékelése és a nyelvekhez való viszonyulás befolyásolja a nyelvek és nyelvváltozatok jövőjét, és meghatározzák a nyelv- választás és nyelvcsere folyamatait, a szerzők az erdélyi magyarok kétnyelvűségét és az azzal összefüggő jelenségeket a nyelvismeret, a nyelvek értékelése és tekintélye szempontjából ismertetik különös tekintettel az attitűdök következményeire. A szerzőknek azért volt nehéz dolguk, mert a romániai magyar népesség nyelvtudásáról csak hozzávetőleges adataik voltak, ezért különböző felmérésekből, illetve népszámlálási összesítésekből kellett kiszűrniük az adatokat. A konkrét nyelvismeret mellett fontos az is, hogy a beszélők közösség körében milyen presztízzsel rendelkezik a kisebbségi és a többségi nyelv (illetve más, a régióban ismert nyelvek). „A nyelv presztízsében ugyanis közvetve vagy közvetlenül kifejeződik az adott nyelv státusza, a használati értéke, a kulturális, a tudományos és a szimbolikus értéke a nyelvi közösség számára.” (250.) A felmérési adatok alapján két típusú magyar beszélő profilja rajzolódik ki: az első típusba tartozó beszélő magyar tannyelvű iskolát végzett, magyar többségi vagy átmeneti régióban él, a hagyományos történelmi egyházak valamelyikéhez tartozik, családi környezetben csak magyarul beszél, és soha nem érzi szükségét annak, hogy román nyelvre váltsa át azért, hogy valamit pontosabban el tudjon magyarázni beszédpartnerének. A második típusba tartozó beszélő nagyjából ellentéte az első típusnak: román tannyelvű

iskolát végzett, szórványban él, nem tartozik feltétlenül valamely történelmi magyar egyházhoz, családi környezetben is használja a románt, továbbá annak érdekében, hogy megértesse magát beszédpartnereivel, nem ritkán vált át románra.

Ilyen körülmények között kérdés, hogy az ebben a régióban érintkező, kontaktusban lévő nyelvek hogyan és milyen mértékben hatottak egymásra. Mivel több évszázados kontaktusról van szó, ezért meglehetősen nagy a két nyelv egymásra gyakorolt hatása, amelynek a lenyomata azonban nem a köznyelvi nyelvváltozatban, hanem inkább a nyelvjáráások szintjén figyelhető meg, annak ellenére, hogy a két nyelv mind genetikai, mind tipológiai szempontból teljesen idegen egymástól. A szerzők részletesen elemzik a román nyelvi hatást az erdélyi magyar beszélők nyelvhasználatában minden nyelvi szinten (a hangtani, alaktani, szintaktikai hatásoktól kezdve a lexikális szinten megjelenő kontaktusjelenségekig stb.). Így például kiderül, hogy az erdélyi magyarok nyelvhasználatában gyakoribbak az analitikus szerkezetek, a feminizálás vagy kicsinyítés, mint a magyarországi magyarban, továbbá felborul a magyar mondat szórendje, problémák adódnak az egyeztetéssel, vonzathasználattal stb. a román környezeti nyelv hatására.

Ezek fényében szinte magától adódik a kérdés: milyen jövőkép rajzolódik ki a magyar nyelv számára Erdélyben? Természetesen erre teljes felelősséggel nem lehet válaszolni, a szerzők nem is vállalják ezt a felelősséget, viszont a probléma egyértelműen

látszik: „a jelenleginél jóval erősebb mértékben kell erősíteni a nyelvközösség belső szolidaritását, kohézióját, szervezetségét, azzal pótolva az államnélküliséget” (346.).

A fentiekből nyilvánvalóan látszik, hogy *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)* című kötet sokkal több pusztá nyelvészeti helyzetképnél. Minden egyes fejezet, alfejezet elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az olvasó számára világossá váljék, mitől különleges ez a régió, illetve mitől különleges az erdélyi magyar beszélő és az erdélyi magyar nyelvhasználat. És ki az olvasó? Kihez szól ez a könyv? Egyértelmű, hogy a szűk nyelvészközösségen túl a szerzők egy sokkal szélesebb olvasótáborra céloznak meg: mindenki haszonnal forgathatja a könyvet, aki valamilyen mértékben érdeklődik az erdélyi kisebbségi problémák iránt. A laikus olvasó dolgát megkönnyíti, hogy táblázatok, ábrák, térképek segítik a különböző problémákban való eligazodást. Továbbá fontos, hogy a szerzők a nyelvészeti terminusokhoz minden esetben definíciót fűznek, valamint konkrét példákkal illusztrálják azokat.

Összességében elmondható, hogy a kötet szerzői élethű képet nyújtanak az utóbbi 30 év erdélyi magyar viszonyairól, különös tekintettel a nyelvhasználat dinamikus változásaira.

Benő Attila és Péntek János munkája megkapta az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2020-as Év Könyve díját.

Zsemlyei Borbála

A textológia hatalma

Szilágyi Márton: Omniárium. Irodalomtörténeti tanulmányok.
Ráció Kiadó, Bp. 2020. 256 old.

Az irodalomtörténeti értelmezés következtetési sosem csupán a történeti források természetétől függenek. Az irodalomtörténetés előfeltevései, az általa alkalmazott módszerek szintén nagyon fontosak az egyes irodalomtörténeti konstrukciók kialakulásában/

kialakításában. Szilágyi Márton kötete erre a felelősségre hívja fel a figyelmünket, és a kötet tanulmányában sorra leplezi le a szakmai tévedéseken, mulasztásokon alapuló irodalomtörténeti mítoszokat, roppant rokonszenves módon egész tanulmányt

Zabán Márta (1982) - irodalomtörténész, PhD, egyetemi adjunktus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, marta.nagy@ubbcluj.ro